

УДК 37.015.311

Васюк Ю. А.

ОСОБИСТІСТЬ У ДУХОВНО-НАУКОВІЙ АНТРОПОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ РУДОЛЬФА ШТАЙНЕРА

A Проаналізовані антропософські погляди Р. Штайнера на особистість із позицій започаткованого вченим у філософській науці духовно-наукового людинознавства як основи різних галузей пізнання й людської діяльності (освіти, лікувальної педагогіки, архітектури, соціології, екологічного сільського господарства, театрального мистецтва тощо); особлива увага приділена стіленню ідей філософа у діяльність вальдорфських дитячих садків і школ.

Ключові слова: антропософія, Рудольф Штайнер, особистість, освітній простір, вальдорфська школа.

Актуальність проблеми. Рудольфа Штайнера (1861–1925) – одного з творців реформаторської педагогіки й авторів ідеї вільного виховання особистості – вважають духовним феноменом людства. Редактор і видавець природничо-наукових творів Гете, автор значущих праць у галузі філософії і теорії науки, засновник антропософії як системи ідей і методів дослідження світу й людини, першовідкривач багатьох інновацій в архітектурі, театральному мистецтві, медицині, основоположник нового мистецтва руху – евритмії, пionер екологічного сільського господарства – це все про Р. Штайнера. Його ідеї в сфері соціального життя лежать в основі діяльності консультаційних фірм, банків, установ лікувальної педагогіки і медицини. Найбільшу популярність ім’я вченого отримало у зв’язку мережі інноваційних і розповсюдженням педагогічних закладів – дитячих садків і шкіл, які мають назву вальдорфських та є досить розповсюдженими в сучасних освітніх системах.

Метою цієї розвідки є філософсько-педагогічне узагальнення поглядів Р. Штайнера на особистість із позицій духовно-наукової концепції вченого й організатора своєрідного освітнього простору вальдорфської школи.

Аналіз наукових джерел і публікацій дозволяє зробити висновок про те, що вченими проведено дослідження життєвого шляху Р. Штайнера (К. Лінденберг та ін.), узагальнення його філософсько-педагогічної спадщини (Г. Бондарев, В. Загвоздкін, О. Іонова, А. Пінський та ін.); актуалізація аспектів досвіду вальдорфської школи (Д. Кравченко). Водночас у вітчиз-

няній літературі відчувається певна відсутність праць з філософським узагальненням ідей і досвіду діяльності Р. Штайнера, котрий здійснив потужний реальний внесок у виховання й освіту багатьох людей і в різні галузі розвитку культури на основі духовно-наукового пізнання індивідуального й соціального чинників в освітньому просторі становлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Рудольф Штайнер залишив після себе значну спадщину: повне зібрання його праць становить біля 350 книг (50 томів – це наукові праці, 300 томів – стенографовані лекції); найбільшу знаність ім’я Штайнера отримало у зв’язку з розповсюдженням у всьому світі вальдорфських дитячих садків і шкіл, що працюють і нині на основі запропонованої вченим на поч. ХХ ст. системи навчання й виховання. Історико-філософський аспект в уявленнях Р. Штайнера про навчання та виховання підростаючого покоління, бачення спеціальної підготовки вчителя поки що не знайшли належного висвітлення. Сучасники вважають Р. Штайнера дуже складною особистістю, містиком і окультистом, що поєднував у своєму антропософському вченні релігійно-філософські ідеї та окульто-містичні погляди з певними досягненнями природознавства й людинознавства. Інтегрування античних (піфагорійських) містерій, неоплатонізму, гностики, кабалістики з ідеями німецької натурфілософії та елементами природознавства Нового часу ним чинилося задля обґрунтування вчення, згідно з яким людина шляхом розвитку властивих їй потаємних здібностей відкриває у собі глибину – божественну сутність – за допомогою

особливих справ й відповідної системи виховання і самовиховання [3]. Учений почав працювати над створенням духовно-наукового людинознавства – *антропософії* (від грецьк. *υθρωπός* – людина та *σοφία* – мудрість) – як ученні про духовну основу світу й людини на рубежі XIX–XX століть. Антропософія започатковувалася Р. Штайнером як відповідь на кризу європейської культури, яка зростала і подолати яку можна було лише через осягнення особистістю цілей і сенсу власного існування, пошук гармонії між індивідуальним і соціальним, частиною й породженням якого є людина. За Р. Штайнером, антропософія – це шлях пізнання, що прагне привести духовне в людині до духовного в Усесвіті. Справі антропософії він присвятив усе своє життя: писав книги, читав лекції, застосовував і розвивав практичні проекти в різноманітних сферах життя людей.

Ще у 1886 р. вчений опублікував у Відні свою першу книгу «Основи теорії пізнання гетеєвського світогляду» та виконав дисертацію про проблеми теорії пізнання. У жовтні 1891 р. дисертація забезпечила йому докторський ступінь. Підготувавши до неї передмову й післямову, Р. Штайнер опублікував її як книгу під назвою «Істина і наука». Ці роботи розглядаються сучасними науковцями як підготовка до значущого філософського твору – «Філософії свободи» (1893); у першому виданні ця книга мала ще один заголовок: «Результати психологічних спостережень, проведених природничо-науковим методом». Штайнер прагнув використати у філософії методи спостереження, характерні для сучасної йому науки, спрямувати це спостереження у сферу внутрішнього життя особистості. Людина, котра розвиває необхідну силу думки, може засобом сприйняття чистих ідей, «відмови від чуттєвого світу» подолати «межі пізнання» й усвідомити себе як вільну істоту у світі духовному, у царстві ідей, – був переконаний Р. Штайнер [1; 2].

Говорячи про свою «Філософію свободи», Р. Штайнер завжди підкреслював, що ніщо не має такого значення для її розуміння як «самостійне мислення», більше того, без цього не можливо осягнути те, що в ній закладено. Людський мозок не повинен автоматично мислити, має включатися свідомість, вільна від нав'язаних правил, термінів та їхніх комбінацій, які незалежно виникають у процесі мислення й забезпечують стереотипні оцінки того, що відбувається навколо [5].

В основу композиції книги покладено євангельський вислів: «Пізнайте істину, а істинна зробить вас вільними». Кожна з двох частин книги у своїх назвах відображає логіку цього вислову: «Пізнайте істину» – «Наука свободи», «Істина зробить вас вільними» – «Дійсність свободи». Питання «свободи» є традиційним для

багатьох філософів, одні погоджувалися з її існуванням, інші – ні, але ті й інші бачили в ній вищий прояв волі. Штайнер говорить про те, що власне воля не є вільною. Людина, котра усвідомлює свої бажання, переконана, що є вільною, якщо діє відповідно до них. Але виникає питання – чи дійсно людина вільна чи вона лише думає, що вільна і що все у світі відбувається відповідно до її волі. Штайнер дотримується тієї точки зору, що така свобода є ілюзорною, і на підтвердження приводить аналогію з каменем, який, отримавши ззовні певну силу руху через поштовх, продовжує за необхідністю рухатися й після припинення поштовху. Філософ пише: «Допустимо тепер щодо каменю, що він під час свого руху мислить і знає про своє прагнення по можливості продовжити рух. Цей камінь усвідомлює лише своє прагнення і аж ніяк не веде себе байдуже, буде думати, що він абсолютно вільний і що він продовжує свій рух не з будь-якої причини, а тільки з тієї, що він цього хоче. Але це і є та людська свобода, про яку всі стверджують, що вони нею володіють, і яка полягає тільки в тому, що люди усвідомлюють своє бажання, але не знають причин, якими воно визначається» [5, с. 57]. Філософ підкреслює, що справжня свобода полягає в розкріпаченні думки, бо тільки мислення здатне піznати причини, у мисленні особистість не залежить від зовнішнього світу. Весь безпосередній образ світу вона отримує ззовні, через зовнішні органи чуттів; думка – єдине, що в людині автономне без жодної підпорядкованості тілесним і душевним процесам. У думці відображеній досвід у найпростішому емпіричному сенсі цього слова, досвід не чуттєвий, а надчуттєвий, призначення його полягає в тому, щоб не приймати нічого на віру без попереднього контролю свідомістю [4].

Штайнер стверджував те, що особистість має чітко дотримуватися свого досвіду, не обтяжуючи його свідомо всілякими обмеженнями, але довіряючись йому, контролюючи його силою власної здорової думки. Поділяючи досвід на стадії, філософ зазначав: на першій стадії досвіду відбувається безпосереднє світосприйняття за відсутності категоріального впорядкування сприйнятого, про пізнання на цій стадії не може бути й мови, але в особистості спостерігається воля до пізнання. Пізнання розпочинається тоді, коли в самій даності хаосу виявляється якась вища даність: даність думки, у виявах якої досвід розширяється до надчуттєвого. Пізнання – це з'єднання обох половинок даності: чистого сприйняття і чистого поняття, коли до даності чуттєвого досвіду особистістю добирається відповідна даність досвіду надчуттєвого. За вченням Штайнера, сама думка знаходить «в» речі, як її сутність і зміст, і завдання пізнання полягає в тому, щоб вилучити її «з»

речі і зрозуміти тим самим само річ, відшукавши для неї потрібне поняття. Лише через мислення особистості можливе осмислення (тобто з'єднання з поняттям) і впорядкованість цього «вилучення», і лише після цього воно стає пізнанням. Мислення й відчуття, за Штайнером, відповідають двоїкій особистісно-соціальній природі людської істоти: «Мислення – це елемент, за допомогою якого ми беремо участь у загальному розвитку Космосу; відчуття – це те, засобами чого ми можемо відходити й поверталися в тіло нашої власної істоти» [5, с. 71]. У мисленні людині дано елемент, який з'єднує її індивідуальність у цілі з Космосом (соціумом): «Коли ми почуваємо і відчуваємо (а також сприймаємо), ми є окремі істоти; коли ми мислимо, ми всі – єдина істота, яка все досліджує». Мислення пов'язує людину зі світом соціального, а відчуття є відображенням індивідуального – воно робить людину індивідом. Р. Штайнер переконаний – завдяки тому, що мислення особистості виходить за межі її окремого буття і знаходитьться в зв'язку із загальним світовим буттям, у людини виникає прагнення пізнання. Бути вільним – значить навчитися самостійно мислити, тобто виявити в думці зміст світу і зрозуміти, що в думці особистість не тільки споглядає розвиток Всесвіту, але й приймає діяльну участь у його перетворенні: «Наше життя складається із учників свободи й несвободи, але ми не можемо усвідомити до кінця поняття людини, не прийшовши до вільного духу як до чистої води втілення людської природи. Бо ми справді люди лише постільки, поскільки ми вільні» [5, с. 121].

Після закінчення першої світової війни Р. Штайнер виступає з ідеєю «соціальної трикомпонентності». Погляди вченого на здоровий соціальний організм (устрій), котрий забезпечує особистості реалізацію її соціальних потреб, викладено в книзі «Основні риси соціального питання» (1919). В узагальненому вигляді розуміння вченим соціального чинника розвитку особистості міститься в таких тезах: духовна свобода в культурному (духовному) житті як основа вільного розвитку особистості з урахуванням її індивідуальних потреб; демократична рівність у правовій сфері як засіб правопорядку, захисту прав окремої особистості й суспільства в цілому; соціальне партнерство в економічній діяльності, забезпечення справедливості в організації виробництва, розподілу та споживання матеріальних благ [1].

Ознакою і складником вільного духовного життя особистості Р. Штайнер вважав вільні школи – навчальні заклади нового типу, характерні для простору освіти як відносно автономні «живі організми», економічно відокремлені одиниці зі складною системою зв'язків, що виконують педагогічну (духовну), правову

та фінансово-економічну діяльність [6; 7]. Гармонійний розвиток таких закладів залежить від соціальних «сфер життя», що дозволяють сприймати цей простір освіти з урахуванням всеосяжних зв'язків і соціальних явищ. Причому, ці галузі функціонування навчального закладу – і правова, і педагогічна, й економічна, з одного боку, існують паралельно й незалежно одна від одної, з іншого – в межах спільног простору вони взаємодіють між собою, зумовлюють одна одну [1; 7].

Метою виховання Р. Штайнер визнавав гармонійний усебічний розвиток особистості, тому організація цих шкіл базувалася на критично-протилежній стосовно прагматичної моделі традиційних державних шкіл гуманістично спрямованій концепції вільного виховання, основними принципами якої були орієнтація на особистість дитини, її свобода у виборі шляхів самовираження та самореалізація, цілісність пізнавального, емоційного, комунікативного та діяльнісного компонентів навчально-виховного процесу, природовідповідність і взаємозалежність розвитку тіла, душі і духу, індивідуальний підхід на основі врахування психологічних, фізіологічних і вікових особливостей учнів, активна пізнавальна й художньо-практична діяльність, забезпечення умов творчої самореалізації дитини, педагогічний супровід духовного становлення особистості, міжпредметні зв'язки [3].

Для гармонійного узгодження індивідуального й соціального в особистостях вихованців Р. Штайнер здійснив низку інновацій у заснованій ним вальдорфській школі. Одним із принципових положень дидактичної концепції Р. Штайнера є підпорядкування змісту навчання уявленням ученого про розвиток людини у ритмі семи років. Перші сім років, за теорією Р. Штайнера, дитина пізнає світ несвідомо, через почуття й образне мислення, тому педагогічним завданням є створення відповідного оточення для розвитку її почуттів, фантазії, мислення. Формування уявлень про реальні речі мусить здійснюватись не через інтелектуально-абстрактні пояснення, а через процес власної спонтанної активності на основі гри й наслідування [3; 8].

Штайнер як педагог передбачав:

- чітку вікову орієнтацію навчального плану і методів навчання; відповідність змісту освіти духовним потребам дітей кожного вікового ступеня і завданням духовно-душевного розвитку кожного учня;

- таку організацію процесу освіти, коли класний учитель веде свій клас з першого по восьмий рік навчання, у співпраці зі своїми колегами, у кооперації з батьками вибудовує весь навчальний процес і має достатню педагогічну свободу; для дитини молодшої і середньої школи учитель важливіший від того предмета, який педагог викладає;

- спільне навчання хлопчиків і дівчаток, а також відсутність поділу дітей за соціально-матеріальною ознакою;
 - панування традиції усної розповіді вчителя, матеріалом для якої є культурно-історичні перекази людства (казки, легенди про святих, байки, біблійні історії, біографії видатних історичних особистостей, міфологія народів світу); розповідям щоденно відводилася спеціальна частина уроку; вагоме значення надавалося театральним постановкам цих сюжетів у навчальному процесі;
 - особливий акцент на художньо-естетично-му елементі викладання, на ручній праці та ремеслах; до навчального плану входили живопис, музика, евритмія, рукоділля (також і для хлопчиків), ремесла, робота по дереву та металу (також і для дівчаток), ліплення, садівництво;
 - відсутність бальної оцінки (оценок) і другорічництва; така школа як соціальна інституція перестає бути місцем сортування учнів на хороших і поганих, кожен може вільно й безперешкодно розвиватися у відповідності зі своїми індивідуальними особливостями;
 - розвиток терапевтичного аспекту педагогики, гігієнічна організація викладання, орієнтація на ритм дня, тижня, року; предмети вивчаються епохами (протягом 3–4 тижнів один предмет на першому подвоеному уроці); така концентрація знання убезпечує можливість учителеві органічного, послідовного розвитку навчального матеріалу;
 - викладання двох іноземних мов з першого класу;
 - щотижневі конференції вчителів з метою постійного оновлення педагогічних знань, поглиблення пізнання учнів, подальшої освіти та професійного розвитку кожного вчителя у формі обговорення окремих учнів або цілих класів, а також аналізу питань методики і дидактики;
 - пов’язана з терапевтичним аспектом інтеграція лікаря в життя школи, котрий бере участь у педагогічних конференціях і викладає;
 - колегіальне самоврядування вчителів у школі;
 - спільна діяльність батьків і вчителів, підпорядкована загальним завданням виховання [2; 7; 8].
- Усі ці вимоги до сучасної йому школи Штайнер практично здійснив у Першій вальдорфській школі; ним було запропоновано низку нововведень у методиці й дидактиці викладання окремих дисциплін. Традиційному вивченням природничих наук – математики, фізики, біології, хімії – надавалося дуже вагоме значення.
- Викладання природничо-наукових дисциплін у вальдорфській школі, яке спирається на підхід до природознавства Гете, викликає в останні роки особливий інтерес у європейських країнах у зв’язку із загальною кризою науки, проблемами гуманізації школи, а також потребами економічного, естетичного, екологічного виховання особистості.
- Висновок.** Антропософські ідеї єдності свободи і пізнання у філософсько-педагогічній спадщині Р. Штайнера та його соціальні ініціативи – медична, фармацевтична, сільськогосподарська, біохімічна, екологічна – є актуальними в сучасний період соціокультурних трансформацій суспільства, коли загострюється проблема узгодження індивідуального й соціального чинників розвитку особистості, свого розв’язання потребує питання побудови такого освітнього простору, у якому гармонійно поєднуються потреби, здібності й відповідальність людини з вимогами суспільства до вибору нею шляхів самореалізації.

Список використаних джерел

1. Вальдорфська педагогіка : Антологія [сост. А.А. Пинский и др.] – Москва : Просвіщення, 2003. – 494 с.
2. Іонова, О.М. Становлення й розвиток людини: антропософський підхід / О.М. Іонова // Педагогіка, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. – Харків : Харківська державна академія дизайну і мистецтв, 2010. – № 4. – С. 56–63.
3. Кравченко, Д.М. Світові тенденції розвитку шкільної історичної освіти та підготовки вчителя історії у першій третині ХХ ст. / Д.М. Кравченко // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 7 (116). – С. 21–24.
4. Лінденберг, К. Рудольф Штайнер. Біографія / К. Лінденберг: [пер. с нем. А. Поликовского]. – Москва : Парсифаль, 1995. – 224 с.
5. Штайнер, Р. Філософія свободи. Основні черті одного современного мировоззрения / Р. Штайнер [пер. с нем. Б.П. Григорова]. – Ереван : Ной, 1993. – 224 с.
6. Штайнер, Р. Искусство воспитания. Методика и дидактика / Р. Штайнер: [пер. с нем. изд-ва «Парсифаль»]. – Москва : Парсифаль, 1996. – 176 с.
7. Штайнер, Р. Общее учение о человеке как основа педагогики / Р. Штайнер: [пер. с нем. Д. Виноградова]. – Москва : Парсифаль, 1996. – 176 с.
8. Erziehung zur freiheit. Die Pedagogik Rudolf Steiners. – Leipzig: Forum Verlag, 1990. – I. Auflage. – Stuttgart : Verlag Freies Geistesleben GmbH, 1990. – 264 p.

Дата надходження
авторського оригіналу: 01.11.2015

Васюк Ю. А. Личность в духовно-научной антропософской концепции Рудольфа Штайнера

(A) Проанализированы антропософские воззрения Р. Штайнера на личность с позиций начатого учёным философской науки духовно-научного человеческого знания как основы различных отраслей познания и человеческой деятельности (образования, лечебной педагогики, архитектуры, социологии, экологического сельского хозяйства, театрального искусства и т. д.); особое внимание уделено воплощению идей философа в деятельность вальдорфских детских садов и школ.

Ключевые слова: антропософия, Рудольф Штайнер, личность, образовательное пространство, вальдорфская школа.

Vasiuk Yu. A. Personality in the spiritual and scientific concept of anthroposophy by Rudolf Steiner.

(S) Steiner's anthroposophy analyzed views on the person from the position of scientists initiated a philosophical science of spiritual and scientific humanity as the basis of various branches of knowledge and human activity (education, curative education, architecture, sociology, ecological agriculture, art and theater, etc.); Special attention is paid to implement the philosopher's ideas in the activities of Waldorf kindergartens and schools.

Key words: anthroposophy, Rudolf Steiner, personality, educational space, Waldorf School.